

VÁLÁS ÉS SZÉTKÖLTÖZÉS

FÖLDHÁZI ERZSÉBET

FŐBB MEGÁLLAPÍTÁSOK

- » A párkapcsolatok két alapvető típusa a házasság és – egyre növekvő arányban – az élettársi kapcsolat. A házasságok válással, az élettársi kapcsolatok szétköltözéssel bomlanak fel. A válásokról pontos statisztikai adatokkal rendelkezünk, az élettársi kapcsolatok felbomlásáról kutatásokból kaphatunk információkat.
- » A válások száma az 1990-es évektől 22–26 ezer között mozgott, 1998 és 2008 között érte el a legmagasabb értékeket. A 2010-es 23 873-ról négy év alatt folyamatos csökkenéssel – több mint 4 ezer esettel – 19 500-ra mérséklődött.
- » A házasságkötések száma 1990 és 2010 között 46 százalékkal esett vissza, 66 405-ről 35 520-ra. 2011-ben a válások számának csökkenésével párhuzamosan növekedésnek indult a házasságkötések gyakorisága: 2014-ben már csaknem 39 ezerre emelkedett.
- » A válás útján felbomló házasságok arányát mutató teljes válási arányszám 1990-től emelkedik, 2008-ban érte el eddigi csúcspontját, a 0,46-os értéket. 2011-től csökkenés tapasztalható: a 2013-ban és azt követően kötött házasságok esetében ötből várhatóan két házasság fog válással végződni.
- » A váló felek életkora folyamatosan növekszik 1990-től. 2013-ban a nők átlagosan 40,1 évesen bontották fel a házasságukat, a férfiak ennél 3 évvel idősebb korukban. Az emelkedés üteme az utolsó három évben valamelyest mérséklődött az előző három évhez viszonyítva.
- » A felbontott házasságok átlagos tartama 1991-től emelkedett, ez azonban az utóbbi három évben megtorpant, és 13 évnél megállni látszik. A válásokon belül csökkent az 5 éven belül felbontott házasságok aránya, és nőtt a 20 év vagy hosszabb idő után felbontottaké. A válással megszűnő házasságok valamivel kevesebb mint 60 százalékában van kiskorú gyermek. A házasságukat felbontók között egyfelől növekszik a kiskorú gyermeket nem nevelők aránya, másfelől csökken a három vagy annál több kiskorút nevelők részesedése.
- » Az élettársi kapcsolatok jelentős része házassággá alakul a kapcsolat első éveiben. Az 1990 és 2000 között kezdődött együttélésekből létrejött házasságok a közvetlen házasságoknál alig valamivel gyakrabban végződnek válással. Az ezredforduló után kialakult élettársi kapcsolatokat követő házasságok ellenben jelentősen stabilabbak a közvetlen házasságoknál.

» A házassággá nem alakuló élettársi kapcsolatok hamarabb és gyakrabban bomlanak fel, mint akár a közvetlen, akár az együttélést követő házasságok, és ez a tendencia erőteljesebben érvényesül a 2000 után kialakult élettársi kapcsolatok esetében.

HÁZASSÁGKÖTÉS ÉS VÁLÁS

Csak az válhat el, aki valamikor házasságot kötött, ezért a válások vizsgálatához a házasságkötések vizsgálata is hozzátartozik. Annak ismeretében, hogy az együttélésen alapuló párkapcsolatok jelentős és egyre nagyobb része *élettársi kapcsolat*,^F szükséges az elemzés kiterjesztése az ilyen típusú kapcsolatokra is, bár ez lényegesen több nehézséggel jár, mint a házasságok esetében.

A házasságok nemcsak válással, hanem özvegyüléssel is megszűnhetnek: a 2000-es évektől három megszűnt házasságból átlagosan kettő özvegyüléssel, egy pedig válással ér véget. Ebben a fejezetben azonban csak a válásokkal foglalkozunk.

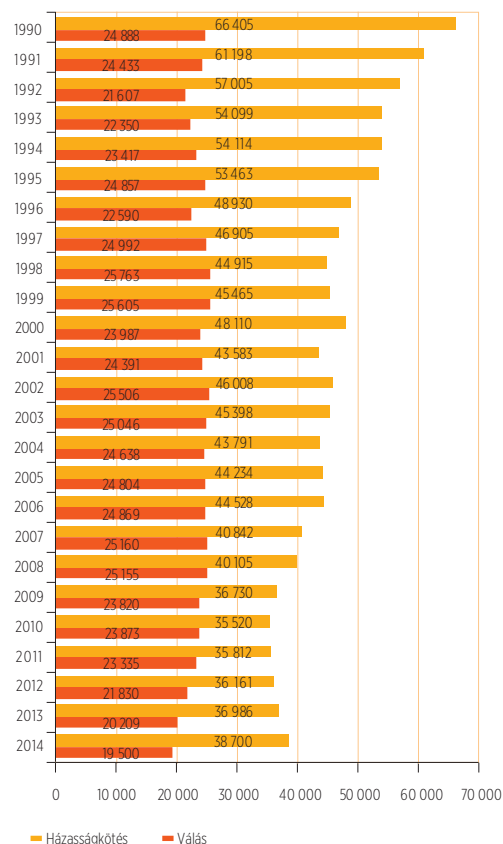
A házasságok esetében a válás a házasság jogerőre emelkedett bírói ítélettel való felbontása és érvénytelenítése. Az élettársi kapcsolatok esetében értelemszerűen nincs válás, a kapcsolat felbomlását a szétköltözés, az életközösség megszűnése jelenti. (Házasságban élő párok is szétköltözhetnek, akár a válás előtt, akár azt követően, sőt anélkül is, hogy elválnának. Ezekkel az esetekkel a fejezet későbbi részében foglalkozunk.) Az elemzés elsősorban a válásokra terjed ki, erről részletes statisztikai adatok állnak rendelkezésre. Az élettársi kapcsolatok keletkezéséről és felbomlásáról survey típusú adatfelvételek eredményeinek felhasználásával lehet képet alkotni.

Az elmúlt több mint két évtizedben jelentősen csökkent a házasságkötések száma: 1990-ben még több mint 66 ezer pár mondta ki a boldogító igent, 2011-ben már a 36 ezret sem érte el a számuk. 2011-től azonban lassú, folyamatos emelkedés indult meg, és 2014-ben már csaknem 39 ezer házasságkötést regisztráltak.

A válások száma kisebb hullámozást mutat 1990 és 2011 között, de minden évben meghaladta a 20 ezret, és egyik évben sem érte el a 26 ezret. 2011-ben 23 305 esetben mondta ki a válást a bíróság, 2014-re ez a szám 20 209-re mérséklődött, elérve ezzel

a vizsgált időszakban a legalacsonyabb értéket. Ily módon a házasságkötések és válások mintegy ellentétes irányban mozognak: több a házasságkötés, kevesebb a válás (1. ábra).

1. ábra. A házasságkötések és a válások száma, 1990–2014

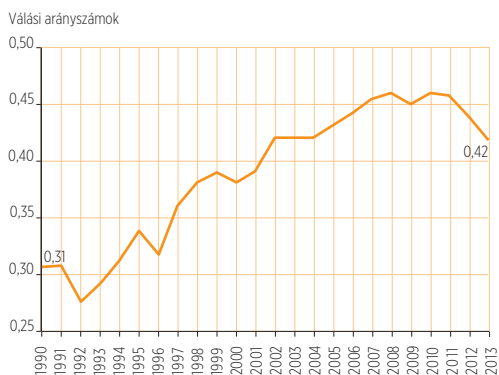

Forrás: KSH, Demográfiai évkönyvek, 2000–2013.

A válás gyakorisága többféle módon mérhető. A *teljes válási arányszám*^F figyelembe veszi a házasságkötések számát és a házasságtartamot is, ezáltal kiküszöböli az ezek évenkénti változásából adódó torzításokat. Ez a mutató az egy adott évben kimondott válások számát viszonyítja az ugyanazon naptári évben kötött házasságok számához, és a házasság tartama szerinti válási arányok alapján becslést ad arra, hogy a házasságok hány százaléka ér véget válással. 1990-ben 0,31

volt ez az arányszám, vagyis csaknem minden harmadik házasság esetén a felek válására lehetett számítani. Eddigi legmagasabb értékét, a 0,46-ot 2008-ban érte el először, amely ezt követően 2010-ben és 2011-ben is megismétlődött: ekkor már a házasságok csaknem fele esetében volt prognosztizálható a bíróság előtti felbontás. A két legutóbbi vizsgált évben javulásnak indult a mutató: 2012-ben 0,44, 2013-ban 0,42 volt az értéke (2. ábra). A teljes válási arányszám csökkenése összhangban van azzal, hogy ebben az időszakban a házasságkötések száma emelkedett, a válásoké viszont csökkent. Abban, hogy a válási arányszám magas értékeket ér el, több tényező is fontos szerepet játszik: a válás egyre nagyobb mértékű társadalmi elfogadottsága, valamint a jogi értelemben való könnyebbé válása; továbbá az a tény, hogy a házasságra lépő felek egyik legfontosabb elvárása a házassággal szemben az érzelmi igényeik kielégítése, és amennyiben ezt nem tartják megfelelőnek, kilépnek a házasságból.

2. ábra. Teljes válási arányszám, 1990–2013

Forrás: KSH, Demográfiai évkönyvek, 2000–2013.

A válási gyakoriság nemzetközi összehasonlítására is a teljes válási arányszám a legalkalmasabb mutató (1. táblázat). Magyarországon az európai átlagnál hosszú ideig magasabb volt a válások aránya, az utóbbi években azonban inkább a középmezőnybe sorolható. A válási gyakoriság szinte min-

den országban emelkedett 1990 és 2013 között, az utóbbi néhány évben azonban több országban is csökkenés figyelhető meg: Ausztriában, Csehországban, Magyarországon és Norvégiában 3–5%-os, míg Finnországban, Lettországon, Németországban, Svédországban és Szlovákiában 1–2%-os a csökkenés mértéke. A hagyományosan magas válási gyakorisággal jellemezhető skandináv országok közül Norvégiában folytatódott a már korábban megindult csökkenés, Svédországban minimális visszaesés következett be 2009–2010 óta, míg Dániában a néhány éve tapasztalt csökkenés ismét emelkedő tendenciába fordult az utóbbi években. A dél-európai országokban (Bulgária, Ciprus, Olaszország, Görögország, Románia) és Lengyelországban a legalacsonyabbak a válási arányszámok. Az újabb adatok – ahol rendelkezésre állnak – is azt mutatják, hogy noha ezekben az országokban is volt némi emelkedés, alapvetően alacsony maradt a válási hajlandóság. Spanyolország a 2000-es évek közepén még az alacsony válási gyakoriságú országok közé tartozott, az évtized végén azonban jelentősen növekedett a válási arányszám, amely 2012-ben elérte az 51%-ot, emiatt ma már inkább a magasabb válási gyakoriságú országok közé tartozik.

Kelet- és Közép-Európa országaiban meglehetősen vegyes a válási hajlandóság alakulása. Magyarországon, Csehországban és Szlovákiában csökkenés figyelhető meg az utóbbi években. Szlovákia esetében 39 százalékról 37 százalékra esett vissza, míg a másik két ország esetében magasabb szintről indult a csökkenés, de a mértéke is nagyobb. Lengyelországban kisebb, Bulgáriában nagyobb mértékben emelkedett a válási arányszám, de még mindig az alacsony válási gyakoriságú országok közé tartoznak.

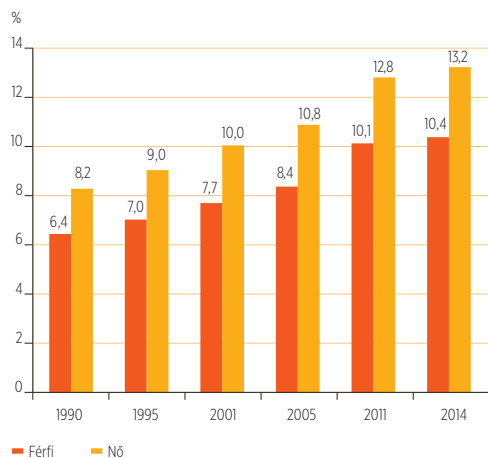
Az egyes európai országok között megmutatózó eltérő válási hajlandóságra – számos egyéb tényező mellett – hatással van az eltérő gazdasági fejlődés, a válás jogi szabályozása, a különböző mértékű vallásosság és a válás társadalmi elfogadottsága is.

1. táblázat. A teljes válási arányszám Európa egyes országaiban

Ország	1990	1995	2000	2004–2005	2009–2010	2012–2013
Ausztria	0,33	0,38	0,43	0,46	0,43	0,40
Belgium	0,31	0,55	0,45	0,56 ^{d)}	0,62	NA
Bulgária	0,17	0,18	0,21	0,31	0,28	0,34
Ciprus	0,07	0,15	0,21	0,24	0,27	0,30
Csehország	0,38	0,38	0,41	0,49	0,5	0,45
Dánia	0,44	0,41	0,45	0,47	0,4	0,45
Egyesült Királyság	0,37	0,40	NA	0,44	NA	0,42 ^{f)}
Észtország	0,46	0,66	0,47	NA	0,41	0,45
Finnország	0,42	0,48	0,51	0,50	0,49	0,48
Franciaország	0,32	0,36	0,38	0,43 ^{c)}	0,45	NA
Görögország	0,12	0,15	NA	NA	0,20 ^{e)}	NA
Hollandia	0,30	0,36	0,38	0,35	0,35	0,43
Lengyelország	0,15	0,14	0,17	0,23	0,26	0,28
Lettország	0,44	0,35	0,34	0,36	0,56	0,54
Litvánia	NA	0,30	0,39	0,45	0,42	0,46
Luxemburg	0,36	0,33	0,47	0,49	0,5	NA
Magyarország	0,31	0,34	0,38	0,42	0,46	0,42
Németország	0,29	0,33	0,41	0,46	0,43	0,42
Norvégia	0,43	0,45	0,45	0,49	0,44	0,40
Olaszország	0,08	0,07	0,12 ^{b)}	NA	0,17	NA
Oroszország	0,40	0,50	NA	NA	NA	NA
Portugália	0,12	0,16	0,26	0,33	0,36 ^{d)}	0,43
Románia	0,19	0,20	0,19	0,21 ^{a)}	0,20	NA
Spanyolország	0,10	0,15	NA	0,31	0,47	0,51
Svédország	0,44	0,52	0,55	0,52	0,55	0,54
Szlovákia	NA	NA	0,27	0,33	0,39	0,37
Szlovénia	0,15	0,14	0,21	0,25	0,25 ^{e)}	0,31

Forrás: Eurostat; saját számítás; ^{a)} 2003-as adat; ^{b)} 2001-es adat; ^{c)} 2002-es adat; ^{d)} 2007-es adat; ^{e)} 2008-as adat; ^{f)} 2011-es adat.

3. ábra. Az elváltak aránya az össznépelességben belül, nemek szerint

Forrás: KSH, Demográfiai évkönyvek, 2000–2013; KSH, Népszámlálás 1990, 2001, 2011.

A népesség családi állapot szerinti megoszlása elsősorban a házasságkötések és válások arányától függ, de befolyásolja az özvegyülések és az újraházasodások aránya is. A népességben belül az elváltak aránya 1990-től folyamatosan növekszik, részben a válások magas száma, részben pedig az elváltak alacsony újraházasodási hajlandósága következtében. Az elvált nők aránya mindig magasabb, mint az elvált férfiaké, a nők ugyanis kisebb arányban kötnek újabb házasságot, mint a férfiak (3. ábra). Ebben számos tényező játszik szerepet, többek között az is, hogy az életkor előrehaladtával – a férfiak nőkénel magasabb halandósága miatt – folyamatosan csökken a férfiak száma. Az elvált családi állapot ugyanakkor nem feltétlenül jelenti azt, hogy az illető

egyedül él: az elváltak körében igen gyakori párkapcsolati forma az élettársi kapcsolat. Az elvált férfiak és nők arányának emelkedése 2011-től is folytatódott, így 2014-ben 10 százalék az elvált férfiak, 13 százalék az elvált nők aránya a népességben.

VÁLÁSSAL MEGSZŰNT HÁZASSÁGOK

A válás útján megszűnt házasságok legfontosabb jellemzői: a váló felek életkora a váláskor, a házasságkötéstől a válásig eltelt időtartam és ennek megoszlása (vagyis hogy milyen gyakori a rövidebb, illetve a hosszabb házasságok felbontása), valamint a válásban érintett gyermekek száma.

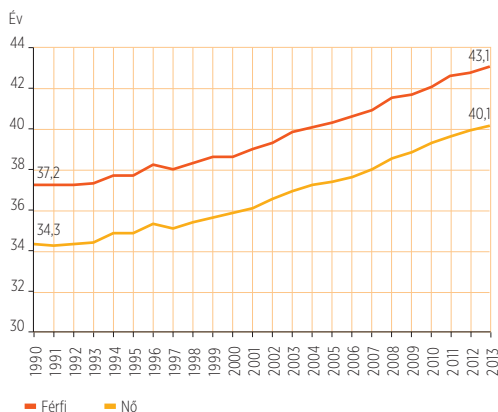
A váló felek átlagos életkora folyamatosan emelkedik: 1990-ben a férfiak átlagosan 37,2 éves korukban, a nők 34,3 évesen váltak el. 2013-ra mindkét nem esetében közel 6 éves átlagos növekedés következett be: a férfiak válási életkora ekkor már 43,1 év, míg a nőké 40,1 év volt (4. ábra). Ez az emelkedés azonban az utóbbi években lelassult: míg 2007 és 2010 között 1,2–1,3 évvel nőtt mindkét nem esetében, addig 2011 és 2013 között csupán fél évvel. Ez a folyamat párhuzamosan zajlik a házasságkötés kori életkor emelkedésével, bár ez utóbbi 2000 előtt gyorsabban növekedett, mint a váláskori életkor.

A férfiak és a nők váláskori átlagos életkorának különbsége azonban meglepően nagy stabilitást mutat: az elmúlt csaknem negyedszázadban mindvégig 2,8 és 3 év között volt, ami feltehetően a házastársak közötti életkori különbségekre vonatkozó társadalmi elvárások állandóságának eredménye.

A házasságkötés és a válás között átlagosan eltelt idő – a házasságtartam – 1991-től folyamatosan növekedett: az akkori 10,7 évről 2012-re 13,1 évre emelkedett, vagyis csaknem 2,5 év volt a növekedés (a vizsgált időszak elején, 1990 és 1991 kö-

zött volt egy 0,2 éves visszaesés). Az utóbbi három évet tekintve inkább stagnálás tapasztalható, hiszen a 2011-es és 2013-as évben is 13 év volt a váláskori átlagos házasságtartam.

4. ábra. Az elvált férfiak és nők átlagos életkora váláskor, 1990–2013

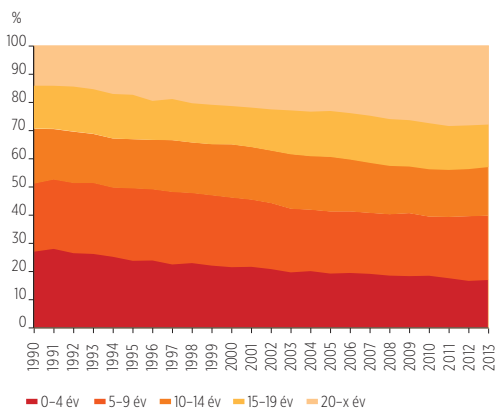
Forrás: KSH, Demográfiai évkönyvek, 2000–2013.

Ez a változás a különböző hosszúságú házasságok felbontásában bekövetkezett részleges átrendeződés eredménye (5. ábra). A rövidebb idő után bekövetkező válások arányának csökkenése tovább folytatódott: az öt éven belül bekövetkező válások aránya az összes váláson belül a 2010-es 19%-ról 2013-ra 17%-ra mérséklődött. Valamelyest növekedett a közepes hosszúságú házasságok részesedése: az 5–9 év közötti időtartamúaké 21%-ról 23%-ra; a 10–14 év közöttieké pedig 17%-ról 18%-ra. Ugyanakkor a 15–19 év tartamú házasságok esetében a 2010-es 16%-os arány 15%-ra mérséklődött, a több mint 20 év után felbomlott házasságok aránya pedig 28% maradt.

A házasság felbontása mindenekelőtt a házasság során született közös gyermekeket érintheti érzékenyen. Különösen fontos azoknak a házasságoknak a vizsgálata, amelyekben a váló feleknek kiskorú gyermekei (is) vannak. Ismeretes, hogy a válást követően a kiskorú gyermekeket túlnyomórészt az anya neveli. Az egyszülős

családok az egyik leghátrányosabb társadalmi helyzetben lévő csoportot alkotják.

5. ábra. Az adott évben felbontott házasságok tartam szerinti megoszlása, 1990–2013

Forrás: KSH, Demográfiai évkönyvek, 2000–2013.

A közös kiskorú gyermek(ek)et is érintő válások aránya az összes váláson belül az 1990-es 67%-ról 58%-ra mérséklődött 2013-ra (2. táblázat). Az egy kiskorú gyermekkel elválók aránya ugyanebben az időszakban 36%-ról 32%-ra csökkent, 2005 óta 32–33% körül mozog. A két kiskorú gyermeket nevelők aránya szintén csökken: 1990-ben még a felbomló házasságok egynegyede tartozott ebbe a kategóriába, 2013-ban már csak egyötöde. A házasságukat a bíróság előtt felbontó párok mindössze 5–7%-a nevel három vagy annál több kiskorú gyermeket. Arányuk a vizsgált időszakban ingadozott: 2006-ban és 2007-ben volt a legmagasabb (7%), 5% vagy az alatti értékek csak az 1990-es évek közepén fordultak elő. A legutóbbi három évben, 2011–2013 között ez az arány stabilan 6%, ami 2004 óta a legalacsonyabb érték. Folytatódik az a korábban is megfigyelt tendencia, hogy az elváltak körében növekszik a kiskorú gyermeket még vagy már nem nevelők aránya.

A növekedés részben abból ered, hogy az első gyermek vállalásának életkora kitolódott, így sok házaspár még a gyermek megszületése előtt elválik; részben pedig abból, hogy az idősebb korban, hosszabb házasságtartamot követően elváló pároknak már felnőtt gyermekei vannak.

2. táblázat. A válások megoszlása a közös kiskorú gyermekek száma szerint, 1990–2013

	Nincs	1 gyermek	2 gyermek	3 vagy több gyermek
1990	32,7	36,4	25,6	5,3
1991	33,6	35,8	25,4	5,3
1992	31,7	37,2	25,9	5,2
1993	33,3	37,1	24,7	4,9
1994	34,5	37,2	23,8	4,5
1995	34,8	36,4	23,8	5,0
1996	39,6	34,1	21,6	4,8
1997	35,7	36,1	22,7	5,5
1998	36,4	35,6	22,6	5,3
1999	36,5	35,9	22,2	5,5
2000	37,8	35,4	21,6	5,2
2001	38,7	35,3	21,1	4,9
2002	39,5	34,6	20,7	5,1
2003	37,9	35,1	21,6	5,3
2004	39,3	34,0	21,1	5,6
2005	38,9	32,8	21,7	6,5
2006	39,3	32,9	20,8	7,0
2007	39,5	32,8	20,8	7,0
2008	40,5	32,3	20,6	6,7
2009	39,6	32,8	21,0	6,5
2010	40,5	32,0	21,1	6,4
2011	42,2	32,5	19,8	5,5
2012	42,0	32,2	20,3	5,5
2013	42,3	32,1	20,1	5,5

Forrás: KSH, Demográfiai évkönyvek, 2000–2013.

KÜLÖN ÉLŐ HÁZASOK

A párkapcsolatok felbomlásának vizsgálatakor nem hagyható figyelmen kívül az a helyzet, amikor a házaspár (még) nem vált el, de (már) külön élnek. Ismeretes, hogy a váló felek túlnyomó része már a válás előtti időszakban szétköltözik (lásd Földházi 2012), tehát a különélés a válást megelőző szakasznak is tekinthető. Ugyanakkor számos más oka is lehet annak, hogy egy házaspár külön él. Olyan párok is dönthetnek a szétköltözés mellett, akik formálisan nem akarnak elválni – akár anyagi, akár egyéb okok

miatt –, vagy esetleg az egyik fél megakadályozza a válást. A házasság kezdeti szakaszában is előfordulhat különélés, amikor a pár még nem tud összeköltözni valamilyen ok miatt (pl. a közös lakás hiánya, külföldi munkavállalás stb.). A házások esetén tehát a különélésnek különböző okai, motivációi lehetnek; önmagában a különélés nem feltétlenül jelent válási szándékot.

A házas, de nem együtt élő népesség aránya 1990-ben 8%, 2001-ben 3%, 2011-ben pedig 5% volt. (A külön lakásban élő, de a házastársi életközösséget fenntartó házaspárokat nem tekintették különélőnek.)

3. táblázat. A 15 éves és idősebb házas népesség megoszlása a házastársal való együttélés és különélés, valamint az élettársi kapcsolatok szerint, továbbá nem és életkor szerint, 1990, 2001, 2011

Kor-csoport	Házas			Házas, nem él együtt (a házas népesség százalékában)			Házas, nem él együtt, van élettársa (a házas, külön élő népesség százalékában)		
	Férfi	Nő	Együtt	Férfi	Nő	Együtt	Férfi	Nő	Együtt
1990									
15-24	92 531	203 966	296 497	21,6	17,5	18,7	3,4	4,1	3,8
25-34	480 260	547 540	1 027 800	11,4	10,2	10,7	5,2	5,7	5,4
35-44	605 971	615 013	1 220 984	8,2	7,9	8,0	6,9	7,2	7,0
45-54	492 893	496 506	989 399	6,2	6,0	6,1	8,9	8,2	8,6
55-64	453 667	409 295	862 962	4,9	5,0	5,0	8,7	5,9	7,3
65+	390 600	253 434	644 034	4,7	5,9	5,2	7,2	4,0	5,8
	2 515 922	2 525 754	5 041 676	7,7	8,1	7,9	6,6	6,0	6,3
2001									
15-24	33 556	85 155	118 711	4,7	4,7	4,7	8,2	10,6	9,9
25-34	358 496	444 814	803 310	3,3	3,7	3,5	16,9	15,6	16,1
35-44	451 658	483 080	934 738	2,9	3,3	3,1	24,6	19,8	22,0
45-54	545 417	545 445	1 090 862	2,9	3,2	3,1	23,8	15,6	19,5
55-64	402 366	380 096	782 462	2,2	2,5	2,3	21,0	8,8	14,8
65+	422 272	293 359	715 631	1,5	2,5	1,9	13,5	3,4	8,1
	2 213 765	2 231 949	4 445 714	2,6	3,2	2,9	20,6	14,1	17,0
2011									
15-24	6 002	17 899	23 901	11,1	10,3	10,5	5,0	10,9	9,3
25-34	179 003	264 866	443 869	6,5	6,7	6,6	7,8	8,0	7,9
35-44	413 730	445 340	859 070	5,3	6,0	5,6	11,0	10,0	10,4
45-54	381 428	399 702	781 130	5,3	5,5	5,4	13,0	10,3	11,6
55-64	458 167	443 645	901 812	4,6	4,6	4,6	12,0	5,7	8,9
65+	438 903	320 878	759 781	3,1	3,3	3,2	7,9	2,0	5,3
	1 877 233	1 892 330	3 769 563	4,8	5,2	5,0	10,7	8,0	9,3

Forrás: KSH, Népszámlálás 1990, 2001, 2011.

Létszámát tekintve 130 ezer és 400 ezer fő között mozgott az utóbbi három népszámlálás adatai szerint; tehát nem elhanyagolható arányról, illetve létszámról van szó. A férfiak és a nők között értelemszerűen alig van különbség, hiszen egymástól élnek külön, esetleg az elvándorlás miatt keletkeznek kisebb eltérések. A különélok aránya – mindhárom népszámlálás esetén – az életkor előrehaladtával csökken: a legfiatalabb korcsoportokban a legnagyobb, a 65 évesek és idősebbek körében a legkisebb.

A házastársuktól külön élők egy része már új kapcsolatot is kialakított (itt csak az együttélésen alapuló párkapcsolatokról lesz szó): 6–17 százalékuk az adatfelvétel idején élettársi kapcsolatban élt. A különélok házasságok aránya a 2001-es népszámlálás során volt a legkisebb (a három vizsgált népszámlálás közül), viszont ekkor volt a legnagyobb közöttük az *élettársi kapcsolatban élők*^F aránya. A férfiak általában jóval nagyobb arányban alakítottak ki élettársi kapcsolatot házastársuktól külön élve, mint a nők, bár 1990-ben nem volt számottevő különbség a két nem között. Jellemzően a középkorúak között magasabb az élettársi kapcsolatban élők aránya, a férfiak esetében még az 55–64 évesek csoportja is ide tartozik.

A VÁLÁS ÉS AZ ÉLETTÁRSI KAPCSOLATOK FELBONTÁSA

Az élettársi kapcsolatok felbontását – kevés kivétellel (erről lásd *Az élettársi kapcsolat felbontása* című keretes szöveget) – nem tartja nyilván a statisztika, ezért kutatási adatokból kiindulva vizsgálható a kérdés. Célszerű a házasságokat és az élettársi kapcsolatokat is figyelembe venni (lásd 1. fejezet), hiszen nem csak az élettársi kapcsolatok megszűnésére vonatkozó adatok elemzése a cél; fontos a hasonlóságok és a különbözőségek számbavétele is. Elemzésünkben az első párkapcsolatok szerepelnek.

A párkapcsolatoknak egyrészt a típusa, másrészt a stabilitása is összefüggésben van azzal a történeti időszakokkal, amelyben a kapcsolat keletkezett: általánosságban elmondható, hogy minél korábbi időszakban alakult ki egy kapcsolat, annál valószínűbb, hogy tartósabb lesz, és hogy a felek házasságban élnek együtt.

Korábbi adatok alapján ismert, hogy az élettársi kapcsolatok hamarabb és gyakrabban bomlanak fel, mint a házasságok. A házasságok esetén célszerű megkülönböztetni a közvetlen házasságokat, amelyeket nem előz meg együttélés a későbbi házastárssal, valamint az élettársi kapcsolatból kialakuló házasságokat. A két típus esetén feltételezhetően különbözik a felbomlás gyakorisága. Az élettársi kapcsolatot követő házasságok a közvetlen házasságoknál kevésbé stabilabbak lehetnek, mégpedig azért, mert az élettársi kapcsolatot választók feltehetően liberálisabban gondolkodnak a párkapcsolatokról, és így hamarabb fel is bontják, amennyiben a kapcsolatot nem tartják kielégítőnek. Azonban ez az érvelés főként azokban a társadalmakban, illetve történeti periódusokban érvényes, amelyekben az élettársi kapcsolatok még kevésbé (voltak) elterjedtek. Amikor a házasság nélküli együttélés általánossá válik, az élettársi kapcsolat inkább a próbaházasság szerepét tölti be, és stabilizáló hatással van a későbbi házasságra.

A továbbiakban először áttekintjük, hogy az élettársi kapcsolatok mennyi idő után és milyen arányban alakulnak át házassággá, majd pedig a különböző párkapcsolati típusok – közvetlen házasság, élettársi kapcsolatot követő házasság, élettársi kapcsolat házasság nélkül – felbomlásának esélyét vizsgáljuk a kapcsolat kezdetétől eltelt idő függvényében. A különböző időszakokban kialakult párkapcsolatok a változó társadalmi-gazdasági helyzet és a változó értékrend következtében más-más jellemzőkkel bírnak, ezért külön elemezzük az 1990–2000 és a 2001–2013 között létrejött kapcsolatokat.

AZ ÉLETTÁRSI KAPCSOLAT FELBONTÁSA

Az együttélésen alapuló párkapcsolatokon belül egyre nagyobb az élettársi kapcsolatok súlya: a fiatalok első együttélési formaként túlnyomórészt ezt választják, valamint az elváltak körében is gyakran fordul elő. Az élettársi kapcsolatokat azonban nehezebb vizsgálni, mint a házasságokat, hiszen gyakran nem ismert a kapcsolat kezdetének, illetve végének az időpontja, nem áll rendelkezésre népmozgalmi statisztika. Ebben hozhat némi változást néhány új, 2009 óta bevezetett jogszabály.

Az élettársi kapcsolatoknak három formája létezik ma Magyarországon: házassághoz hasonló kapcsolatban, de házasságkötés nélkül együtt élő felek és gyermekeik; *bejegyzett élettársi kapcsolatban*^F élők; és regisztrált vagy nyilvántartásba vett élettársi kapcsolatban élők.

A hivatalos eljárás nélkül együtt élők esetében áll rendelkezésre a legkevesebb adat: fennállásukról a népszámlálások, mikrocenzusok és különböző kutatási adatok adnak tájékoztatást, míg felbontásukról csak kutatások alapján vannak információk. Ilyen esetekben az élettársi kapcsolat felbontása egyszerűen az érített felek szétköltözését jelenti, bármiféle hivatalos eljárás nélkül.

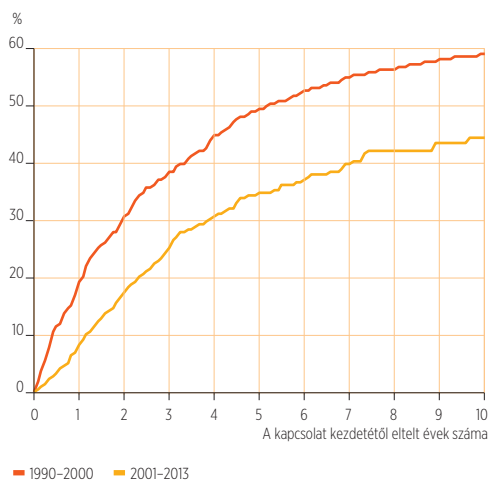
2009. július 1-től a bejegyzett élettársi kapcsolatok – kizárólag azonos nemű párok esetén – anyakönyvvezető előtt jönnek létre, és a házassághoz hasonló joghatásokkal járnak, néhány kivétellel (például a felek nem vehetik fel egymás nevét, és nem fogadhatnak örökbe gyermeket). A bejegyzett élettársi kapcsolat megszűnhet az egyik fél halálával, bíróság előtti felbontással vagy közjegyző általi meg-

szüntetéssel. Ha a bejegyzett élettársak közösen kérik a kapcsolat felbontását, és valamennyi felmerülő vagyonmegosztási kérdésben megegyeztek, közjegyző is megszüntetheti a kapcsolatot. A bejegyzett élettársi kapcsolatok száma a 2009–2013 közötti években 30 és 80 között volt évente, összesen 263 kapcsolatot jegyeztek be. A 2011-es népszámlálás során 171-en jelölték meg ezt a családi állapotot, tehát az összes párkapcsolathoz viszonyítva elenyésző a számuk. Megszűnésükről jelenleg nem áll rendelkezésre adat: a népmozgalmi statisztika nem jelöli külön az elvált vagy megözvegyült bejegyzett élettársakat, a 2011-es népszámlálás során pedig ezek egyikét sem jelölte meg senki családi állapotként.

2010. január 1-től mind az azonos, mind a különemű élettársak esetében lehetőség van az *élettársi kapcsolat nyilvántartásba vételére*,^F tehát a felek nyilatkozatot tehetnek közjegyző előtt a kapcsolatuk fennállásáról. Ennek első sorban az a célja, hogy vitás esetekben bizonyítsa a kapcsolat fennállását. A nyilatkozat felvételére irányuló eljárás az élettársak közös kérelme alapján történik. Élettársi kapcsolat fenn nem állásáról szóló nyilatkozatot bármelyik élettárs egyedül is tehet. Ha a közjegyző csak az egyik élettárs nyilatkozata alapján jegyezte be az élettársi kapcsolat fenn nem állásáról szóló nyilatkozatot, az erről szóló végzést a másik élettársnak is kézbesíti. Az élettársi kapcsolatok nyilvántartását a Közjegyzői Kamara vezeti. Az élettársi kapcsolatokon belül a nyilvántartásba vett élettársi kapcsolatokra nem kérdeztek rá külön a 2011-es népszámláláskor, így erről nem áll rendelkezésünkre nyilvánosan elérhető adat (a Közjegyzői Kamarától kérhető).

A vizsgált időszakban – 1990 és 2013 között – általánosan jellemző az, hogy az élettársi kapcsolat kialakulását követő első néhány évben gyakori a felek házassághoz kötés, azt követően egyre kisebb erre az esély, míg végül elér egy maximálisnak tekinthető szintet (6. ábra). Mindkét vizsgált periódusban a kapcsolat kezdetétől számított negyedik évig tart a házassághoz kötések arányának dinamikus növekedése, de jelentős különbséggel. Az 1990 és 2000 között kialakult élettársi kapcsolatoknál ekkorra valamivel több mint 40% a házasságot kötők aránya, míg a 2001–2013 közötti időszakban létrejött kapcsolatoknál csak 30%. A kapcsolat kezdetétől számított tíz éven belül a korábbi időszakban kialakult kapcsolatoknál 60%-ig emelkedik a házassághoz kötések aránya, míg a későbbi időszakban létesült együttéléseknel nem éri el a 45%-ot sem.

6. ábra. Az élettársi kapcsolatokból kialakuló házasságok aránya a kapcsolat kezdetétől eltelt idő (év) szerint^{*)}

Forrás: KSH NKI Életünk fordulópontjai panel adatfelvétel 4. hulláma, 18–49 évesek új mintája; saját számítás (túlélési görbék). ^{*)} A 2012-ben 18–49 évesek 1990–2013 között létrejött első párkapcsolatai.

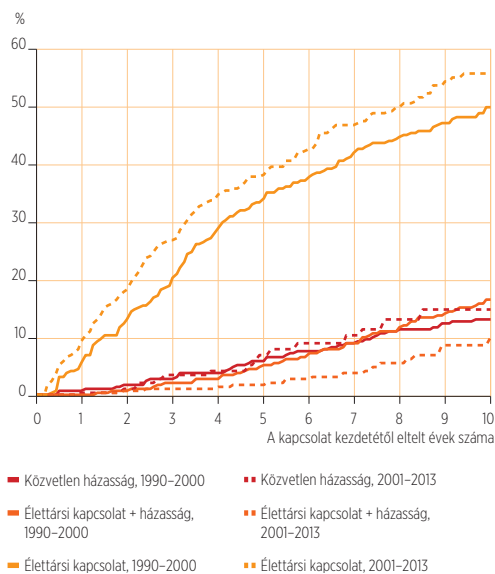
A közvetlen házasságok és az előzetes együttélést követően kötött házasságok felbomlásának esélye különböző módon alakul a két vizsgált periódusban a kapcsolat

első tíz évében (7. ábra). A rendszerválást követő tíz évben létrejött közvetlen, illetve együttélést követő házasságok bomlékonysága között alig van különbség: az ötödik évben 6–7% a felbontott házasságok aránya, de még a tizedik évben is csak 15–16%. A nyolcadik évtől kezdve kicsit magasabb az élettársi kapcsolatot követő házasságok megszűnésének gyakorisága. A 2001 és 2013 között kötött házasságok esetében az élettársi kapcsolatot követő házasságok jelentősen kisebb arányban bomlanak fel, mint a közvetlen házasságok: a különbség már a második-harmadik évben megjelenik, és fokozatosan növekszik, így a tizedik évben már 5 százalékpontnyi a különbség. Ennek lehetséges magyarázata, hogy a házasság előtti együttélésnek a házasság stabilitására gyakorolt hatása függ attól, hogy az adott országban mennyire elterjedtek az élettársi kapcsolatok. Ahol ezek kevésbé elterjedtek, ott az együttélést követő házasságok gyakrabban bomlanak fel, mint a közvetlen házasságok. A jelenség hátterében az áll, hogy akik az élettársi kapcsolatot választják, valószínűleg liberálisabban gondolkodnak a párkapcsolatokról, így probléma esetén a házasságukat is könnyebben felbontják. Azokban az országokban, ahol általánosan elfogadottak az élettársi kapcsolatok – és ma már Magyarország is ezek közé tartozik –, a házasság előtti együttélés inkább stabilizáló hatást fejt ki: az együttélés során a párnak lehetősége van az összezsizsolódásra, ezáltal a későbbiekben, a házasság folyamán is kevesebb probléma felmerülése várható. Tehát összességében elmondható, hogy az 1990–2000 között létrejött első élettársi kapcsolatokból nagyobb arányban lesz házasság, mint a 2001–2013 között kialakult együttélésekből, azonban ez utóbbi házasságok stabilabbak.

Az élettársi kapcsolatok láthatóan jóval nagyobb arányban bomlanak fel, mint a házasságok. Fontos azonban megjegyezni, hogy itt már csak azokat az élettársi kapcsolatokat vettük figyelembe, amelyekből nem lett a későbbiekben házasság, tehát

erős szelektációs hatás érvényesül (7. ábra). Ugyanakkor az élettársi kapcsolatok ezen

7. ábra. A felbontott párkapcsolatok aránya a kapcsolat típusa és a kapcsolat kezdetétől eltelt évek száma szerint³⁾

Forrás: KSH NKI Életünk fordulópontjai panel adatfelvétel 4. hulláma, 18–49 évesek új mintája; saját számítás (túlélési görbék). ³⁾ A 2012-ben 18–49 évesek 1979–2013 között létrejött első párkapcsolatai.

részének vizsgálata alkalmas annak becslésére is, hogy az együttélések milyen arányban maradnak élettársi kapcsolatok, s ilyen módon mintegy a házasság mint párkapcsolati forma helyébe lépnek. Az élettársi kapcsolatok kialakulásuktól kezdve igen nagy arányban bomlanak fel, amennyiben nem lesz belőlük házasság: a kapcsolat negyedik évének végére a felek 30–35 százaléka már nem él együtt. Ezt követően lassul a szétköltözések dinamikája, de a tizedik év végére így is 50–55 százalék körül alakul. A későbbi periódusban létrejött élettársi kapcsolatok hamarabb és nagyobb gyakorisággal bomlanak fel, mint a korábbi periódusban kialakult kapcsolatok.

Fontosnak tartjuk megjegyezni, hogy a közvetlen házasság, az együttélést követő házasság és az élettársi kapcsolatok felbomlásának tendenciáiban az alapvető különbség a házasság és az élettársi kapcsolat között van. Amennyiben nemcsak a kapcsolat formáját, hanem más tényezőket is bevonnánk az elemzésbe, jóval árnyaltabb képet kaphatnánk a különböző együttélési formák bomlékonyságáról. Ez azonban már túlmutat a tanulmány keretein.

FOGALMAK

Élettársi kapcsolat: Házasságkötés nélkül, ám házasságszerű kapcsolatban együtt élő két személy alkotta család. (KSH)

Élettársi kapcsolatban élők: Élettársi kapcsolatban élők a törvényes házasságkötés nélkül, tartósan, élettársi közösségben élő személyek, függetlenül családi állapotuktól. A népszénelgről készült adatfeldolgozásokban nem feltétel, hogy a magukat élettársi kapcsolatban élőknek vallók élet-társukkal közös lakásban, azon belül azonos háztartásban éljenek. A családi állás szerinti, valamint a háztartásban, illetve a családban élők vizsgálatakor viszont csak

azok tekinthetők élettársi kapcsolatban együtt élőknek, akik élettársukkal azonos háztartásban élnek. (KSH)

Bejegyzett élettársi kapcsolat: Bejegyzett élettársi kapcsolat akkor jön létre, ha az anyakönyvvezető előtt együttesen jelenlévő két, tizennyolcadik életévét betöltött, azonos nemű személy személyesen kijelenti, hogy egymással bejegyzett élettársi kapcsolatot kíván létesíteni.

A bejegyzett élettársi kapcsolat a házassággal csaknem azonos joghatásokkal jár, leszámítva például, hogy bejegyzett élettársak nem fogadhatnak együtt örökbe gyermeket, illetve nem viselhetik egymás nevét. (2009. évi CLXXVII. törvény)

Élettársi kapcsolat nyilvántartásba vétele: 2010. január 1-től mind az azonos, mind a különemű élettársak nyilatkozatot tehetnek a kapcsolatuk fennállásáról. Ennek elsősorban az a célja, hogy vitás esetekben bizonyítsa a kapcsolat fennállását.

Teljes válási arányszám: A teljes válási arányszám azt mutatja, hogy a megfigyelt időszakban (általában egy év alatt) kötött házasságokra átlagosan hány vá-

lás jutna, amennyiben az adott naptári évben a házasságkötés óta eltelt idő szerint számított (más szóval házasságtartam-specifikus) válási arányszámok változatlanul fennmaradnának. Az eljárás arra a feltételezésre épül, hogy az adott évben házasságra lépők házasságuk minden egyes évében ugyanakkora válási kockázattal szembesülnek, mint az adott évben – különböző házasságtartam után – elvált házaspárok.

AJÁNLOTT IRODALOM

Andorka R. (2006): *Bevezetés a szociológiába*. Második javított és bővített kiadás, szerk. Spéder Zsolt. Osiris Kiadó, Budapest. Különös tekintettel a 11. fejezetre: 393–426.

Bukodi, E. – Róbert, P. (2003): Union Disruption in Hungary. *International Journal of Sociology*, 33(1): 64–94.

Dourleijn, E. – Liefbroer, A. C. (2006): Unmarried cohabitation and union stability: Testing the role of diffusion using data from 16 European countries. *Demography*, 43(2): 203–221.

Földházi E. (2008): Az első házasság felbomlása – eseménytörténeti elemzés. *Demográfia*, 51(1): 79–110.

Földházi E. (2008): *Az első házasságkötés után. A párkapcsolatok dinamikája, egyszülős családok kialakulása és megszűnése Magyarországon a 20. század második felében*. PhD disszertáció. Budapesti Corvinus Egyetem, Budapest. http://phd.lib.uni-corvinus.hu/350/1/foldhazi_erzsebet.pdf

Földházi E. (2012): Válás. In Őri P. – Spéder Zs. (szerk.): *Demográfiai portré 2012. Jelentés a magyar népesség helyzetéről*. KSH NKI, Budapest: 21–30.

Gödri I. (2002): A házasságok és az élettársi kapcsolatok minőségének és stabilitásának néhány metszete. In Spéder Zs. (szerk.): *Család és népesség – itthon és Európában*. KSH NKI – Századvég Kiadó, Budapest: 197–230.

Monostori J. (2013): Az egyszülős családdá válás társadalmi meghatározottsága. *Socio.hu*, 2013/3. http://www.socio.hu/uploads/files/2013_3/2monostori.pdf

Pongrácz Tné – Spéder Zs. (2002): Párkapcsolatok az ezredfordulón. In Spéder Zs. (szerk.): *Demográfiai folyamatok és társadalmi környezet. Gyorsjelentés az „Életünk fordulópontjai” című demográfiai követéses vizsgálat első hullámának adatfelvétele alapján*. Műhelytanulmányok 1. KSH NKI, Budapest.

Spéder Zs. (2005): Az európai családformák változatossága. Párkapcsolatok, szülői és gyermeki szerepek az európai országokban az ezredfordulón. *Századvég*, 37, 10(3): 3–47.

Tomka B. (2000): *Családfejlődés a 20. századi Magyarországon és Nyugat-Európában: konvergencia vagy divergencia?* Osiris Kiadó, Budapest.

Utasi Á. (1999): Partnerkapcsolatok és individualizálódás (házasok, együtt élők, elváltak 24 országban). *Demográfia*, 42(1–2): 48–75.

